

MARIËNWAERDT

VAN ABDIJ TOT ADELIJK HUIS

Stichting Landgoedvrienden
3 november 2012

Mariënwaerdt, een particulier landgoed van ruim 900 hectare in de Betuwe, is waarschijnlijk één van de bekendste landgoederen van Nederland, niet in de laatste plaats door de vele hoogwaardige landgoedproducten die tegenwoordig in diverse winkels en supermarkten te vinden zijn. Mariënwaerdt is gelegen in een kom van de rivier de Linge, bij het dorp Beesd (gemeente Geldermalsen). Van oorsprong een middeleeuwse abdij die in de 16^e eeuw verdween, ontwikkelde Mariënwaerdt zich in de 18^e eeuw tot een heerlijkheid met adellijk huis. Sinds 1734 is het slechts door vererving overgedragen; thans is het al enige generaties in handen van de familie Van Verschuer.

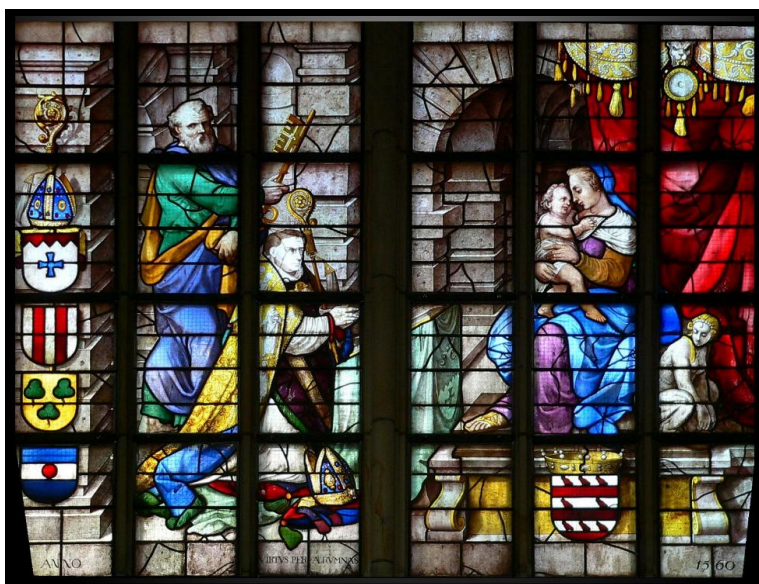
Het klooster Mariënwaerdt

De naam Mariënwaerdt (vroeger ook als Mariënweerd gespeld) is etymologisch eenvoudig te verklaren: waard (ook weerd genaamd: bedijkt land, een eiland als het ware, in een rivierengebied) gewijd aan Maria - in het Latijn luidde de naam 'Insula Sanctae Mariae'. De geschiedenis van het landgoed vangt aan in de vroege 12e eeuw, toen Alverardis van Hochstaden, weduwe van Hendrik van Cuijck (1070-1108), burggraaf van Utrecht en heer van Cuijck, land schonk aan de Norbertijnen – een strenge kloosterorde, opgericht in 1035 – om ter plaatse een abdij te stichten. In 1129 verklaarde de Utrechtse bisschop Andries van Cuijck, zwager van Alverardis, dat ten behoeve van de stichting van dit klooster grond aan de noordzijde van de Linge, bij Beesd, beschikbaar werd gesteld.

De hoofdgebouwen van de abdij bevonden zich op de plaats waar nu het Huis Mariënwaerdt staat. Er stonden meerdere gebouwen, alleen al omdat de abdij zowel paters als nonnen herbergde, die zich naast hun contemplatieve kloosterleven intensief bezig hielden met landbouw. Niet lang na de stichting van de abdij, in 1133, werden twee zonen van Alverardis beschuldigd van de moord op graaf Floris 'de Zwarte' van Holland en verbannen; als boetedoening schonk hun moeder een fors vermogen aan de abdij van Mariënwaerdt, waarmee deze abdij zijn grondbezit aanzienlijk wist uit te breiden.

Het klooster lag in een strategisch gevoelig en daarmee gevaarlijk gebied: in een uithoek van het graafschap (later hertogdom) Gelre,

nabij de grens met het graafschap Holland, het bisdom Utrecht en het hertogdom Brabant. De streek werd dan ook regelmatig geteisterd door krijgswelingen en plunderende legers en de abdij werd dan ook herhaaldelijk verwoest en opnieuw opgebouwd, onder meer in 1427 en 1493. Een bekende abt was Petrus van Zuyren, die van 1545 tot 1561 de kromstaf over de abdij zwaaide. Hij bouwde aan de kloosterkerk een toren met vier klokken en liet in 1550 een orgel bouwen.

Het door abt Petrus van Zuyren (links, knielend met achter hem zijn patroonheilige Sint-Petrus) geschonken raam met onder Maria met Kind (rechts) het wapen van Mariënwaardt, 1560.

In de Sint-Janskerk te Gouda is deze abt in vol ornaat te zien op één van de beroemde glasramen, dat de abt in 1560 had geschonken. Onder de Heilige Maagd Maria is duidelijk het gekroonde wapen van Mariënwaardt te zien - een wapen dat langzamerhand, door de vele met dit wapen gesierde producten die op de markt worden gebracht,

genoegzaam bekend is. Dit wapen kan als volgt beschreven worden: gedwarsbalkt van zes stukken, zilver en keel (rood), de zilveren balken beladen met respectievelijk 3, 2 en 3 merletten (merletten zijn een soort eenden). Dit is, in oorsprong, het wapen van de heren van Cuijck, stichters van Mariënwaerdt. Abt Petrus van Zuyren trad in 1561 af en ging vervolgens met zijn vriendin en hun dochter - in die tijd ging men daar in de katholieke kerk soepeler mee om dan nu! - in Zaltbommel wonen. Wel zou Van Zuyren op Mariënwaerdt begraven worden: enige jaren geleden werd bij werkzaamheden een deel van zijn grafzerk, lange tijd (zoals vele oude zerken) gebruikt als een gewone stoep, ontdekt.

Zijn opvolger, Johannes van Hove, zou de laatste abt van Mariënwaerdt zijn. In 1567 werd de abdij ingenomen door de troepen van Hendrik van Brederode (die ook bekend stond 'de Grote Geus'), een bende van weinig gedistingeerde huurlingen. De paters vluchtten en abt Van Hove werd gevangen genomen. Alle kostbaarheden werden uit de abdij geroofd (ongetwijfeld vielen de beelden ten prooi aan het iconoclastische geweld van deze geuzenbende), de gebouwen werden in brand gestoken en met de grond gelijk gemaakt. De ruïnes van het eens zo imposante klooster werden nadien afgebroken en verkocht aan steenkopers en metselaars.

Na deze definitieve ondergang van de abdij viel de eigendom van het omvangrijke terrein met de ruïnes al zogenaamd 'geestelijk goed' toe aan de Staten van Nijmegen, die zich al snel geconfronteerd zagen met de oplopende kosten en de landerijen lange tijd vruchteloos van de hand probeerden te doen. Pogingen om het te slijten aan de Prins van Oranje slaagden niet en ook een latere geïnteresseerde haakte alsnog af.

Om de kans op een profijtelijke verkoop te vergroten werd het landgoed in 1709 verheven tot (hoge) heerlijkheid: de vele heerlijke rechten die daaraan verbonden waren maakten het landgoed immers aantrekkelijker voor kopers, zoals de hoge- en lage jurisdictie, het recht van duivenvlucht, het collatierecht (het recht om de predikant van Beesd en overige functionarissen en ambtenaren voor te dragen) en bovenal het plezierige jacht- en visrecht.

De heerlijkheid Mariënwaerd

In 1734 werd de heerlijkheid Mariënwaerd eindelijk door de Staten verkocht; de nieuwe eigenaar was Albrecht Otto Roeleman Frederik des H. R. Rijksgraaf van Bylandt (1688-1769), baron van Rheydt, heer van Ooy en Persingen, Oudeweerd, Vuren, Dalem en Maasbommel, een voormalig ritmeester in koninklijke Pruisische dienst, lid van de Ridderchap van het Rijk van Nijmegen en ambtman, dijkgraaf en richter van Maas en Waal. Graaf van Bylandt was reeds in het bezit van het belendende leengoed ‘de Stapelakker’ en kreeg met deze aankoop dan ook een groot aaneengesloten gebied in handen. Hij liet op de fundamenten van de oude kloostergebouwen een statig huis bouwen; de middeleeuwse kloosterkelders met gotische kruisbooggewelven zijn nog tot op heden aanwezig.

Sinds de aankoop is Mariënwaerd louter door vererving van hand tot hand gegaan, waarbij de grenzen van het landgoed ook ongewijzigd zijn gebleven. Uit het vruchtbare huwelijk van Albrecht van Bylandt met Anna Constantia van Sevenaer (1703-1747), ervrouw van Sevenaer, dat in 1717 werd gesloten, werden tussen 1718 en 1743 niet minder dan achttien kinderen geboren, waarvan er (naar 18e-eeuwse begrippen bijna bijzonder!) veertien de volwassen leeftijd zouden bereiken.

De heerlijkheid Mariënwaerd vererfde in 1769 op hun oudste zoon Frederik Christoffel Willem Lodewijk des H. R. Rijksgraaf van Bylandt (1719-1789), weduwnaar van Maria Johanna Munter (1721-1768) en officier (sinds 1779 generaal-majoor) in Staatse dienst.

Na diens overlijden kwam de heerlijkheid in handen van zijn zoon Otto Willem Hendrik van Bylandt (1750-1818), in 1781 gehuwd met de Haagse Carolina van Wassenaer-Starrenburg (1749-1824). Otto van Bylandt (die, ofschoon van geboorte Rijksgraaf, in het kersverse Koninkrijk der Nederlanden van 1814 slechts met het predikaat Jonkheer werd erkend en kort voordat alsnog de titel van graaf werd gehomologeerd overleed) was onder het Ancien Régime lid van de Ridderchap van Nijmegen en ambtman van Beesd en Rhenoy. Na 1814 had ‘jonker’ Van Bylandt zitting in de Ridderchap en Provinciale Staten van Gelderland en werd hij door koning Willem I zelfs benoemd tot Staatsraad in buitengewone dienst (i.b.d.).

Mariënwaerdt kwam na de dood van Otto senior in handen van hun zoon Otto Willem Arnold graaf van Bylandt (1794-1882), Ridder in de Orde van de Nederlandsche Leeuw, lid van de Ridderschap en Provinciale Staten van Gelderland, burgemeester van Beesd en vanaf 1817 kamerheer i.b.d. van achtereenvolgens de koningen Willem I, Willem II en Willem III.

Wapen van het geslacht Van Verschuer.

Uit diens huwelijk, gesloten in 1817, met Otteline Marie barones Sirtema van Grovestins (1794-1851) sproten zeven kinderen, waaronder één zoon Willem Lodewijk, geboren in 1825. Laatstgenoemde overleed in 1872, ongehuwd en kinderloos, zodat vererving in de mannelijke lijn (de rechte 'zwaardlijn') niet meer mogelijk was.

De heerlijkheid vererfde vervolgens op Otto's dochter Suzanna Cornelia gravin van Bylandt (1827-1858), echtgenote van Willem

Frederik Hendrik baron van Balveren (1826-1902), kapitein der genie en heer van Leur (en eigenaar van het gelijknamige huis, dat bij de stichtingsexcursie op 27 november 2011 bezocht werd).

Ook het geslacht Van Balveren stierf echter in de mannelijke lijn uit, waarop Mariënwaerdt in handen kwam van Otteline Marie barones van Balveren (1851-1928). Zij was in 1876 gehuwd met Mr Barthold Philip baron van Verschuer (1841-1910), advocaat en later rechter in de arrondissementsrechtbank te Arnhem en lid van de gemeenteraad aldaar. Hiermee kwam de heerlijkheid en het landgoed Mariënwaerdt in handen van het oude Gelderse geslacht Van Verschuer.

Mariënwaerdt vererfde in 1928 op Ottelines zoon Mr Wolter Frans Frederik baron van Verschuer (1891-1952), Ridder in de Orde van de Nederlandsche Leeuw, burgemeester van Beesd, plaatsvervangend kantonrechter te Geldermalsen en lid van de Provinciale en Gedeputeerde Staten van Gelderland. Hij trad in 1922 in het huwelijk met Wilhelmina Louisa Marie barones van Heemstra (1899-1988). Dit echtpaar woonde op het huis ‘Hooge Spijk’, gelegen op het landgoed Mariënwaerdt.

Hun tweede zoon is Mr Otto Willem Arnold baron van Verschuer, de huidige heer van Mariënwaerdt, die in 1927 op de ‘Hooge Spijk’ werd geboren, een befaamd bestuurder die in tal van besturen en raden van commissarissen zetelde. In de voetsporen van zijn voorouders was hij ook lid van de Provinciale Staten en Gedeputeerde Staten van Gelderland, lid van de Raad van State en kamerheer. Otto van Verschuer trad in 1952 in het huwelijk met Jkvr. Catharina Theresia (Cathrien) van Sminia, die haar hart evenals Otto aan de heerlijkheid verpandde; zij wonen tot op heden op het Huis Mariënwaerdt.

Inmiddels beheert de negende generatie, Frans Jacob Albert baron van Verschuer, het landgoed; samen met zijn echtgenote Nathalie van Verschuer – des Tombe voert hij de directie over Landgoed Mariënwaerdt, een bloeiende en duurzame onderneming die de voor een particulier landgoed zo noodzakelijke inkomsten genereert.

Landgoed en gebouwen

Over de gebouwen van de in de 16e eeuw verwoeste abdij Mariënwaerd is vrij weinig bekend. Dankzij 16e-eeuwse rekeningen van metselaars en andere ambachtslieden is bekend dat er, naast de abdijkerk en de kapittelzaal, tal van kelders en bijgebouwen waren: opslagruimten voor bier, wijn, zuivel en vruchten, een brouwerij, bakkerij, smidse, schoenmakerij, washuis en bouwhuizen. Geenszins verrassend, aangezien zo'n abdij - net als vele kastelen – zelfvoorzienende leefgemeenschappen waren. Wel resteren van de oude abdij zoals gesteld nog enkele kelderruimten; in één van de kelders bevindt zich nu de in ere herstelde grafzerk van abt Peter van Zuyren.

De classicistische façade van het Huis Mariënwaerd.

De kern van het huidige landgoed is het Huis Mariënwaerd, dat op de middeleeuwse funderingen werd gebouwd en aan het eind van de 18e eeuw in opdracht van Otto Willem Hendrik van Bylandt zijn huidige vorm kreeg. Het hoofdhuis bestaat uit een grote, brede

hoofdvleugel van twee bouwlagen met een schilddak; de bovenste verdieping (de bel-etage) is aanmerkelijk hoger dan de begane grond.

De witgepleisterde achtergevel van het Huis Mariënwaerd.

Het meest imposant aan het huis is de voorgevel aan de noordzijde: een classicistische, symmetrische façade die niet minder dan dertien traveeën breed is. Pilasters verdelen de langerekte gevel in drie segmenten, waarvan de middelste met zeven traveeën het breedst is. Boven de middenrisaliet, met een naar verhouding vrij eenvoudige entree, prijkt een fronton met een *oeuil de boeuf* of oculus. Hoewel enigszins sober, calvinistisch haast - de gevel of de fronton is niet voorzien van weelderige wapens, korinthische zuilencollonades, beelden of pronkzuchtig verguldsel - verleent deze architectuur het huis toch een buitengewoon statige grandeur.

Tegen deze hoofdvleugel is in de vroege 19e eeuw aan de achterzijde (zuidzijde) een smallere, diepe zijvleugel aangebouwd, vijf traveeën breed en in tegenstelling tot de bakstenen hoofdvleugel geheel witgepleisterd. De toegang tot deze zijvleugel, een soort uitbouw met

afgeronde hoeken, wordt tegenwoordig als hoofdingang van het huis gebruikt.

Ten zuiden van het huis bevindt zich ook – zoals een landgoed wel betaamt – een grote moestuin, met zoals gebruikelijk diverse kassen en broeibakken.

Een prachtige notenlaan op het landgoed Mariënwaerd.

In 2009 werd, bij de viering van het 275-jarig jubileum, door Otto van Verschuer een fraai smeedijzeren ornament onthuld, geplaatst tussen de leeuwen op de hekpalen van Mariënwaerd, waarin centraal het wapen van het geslacht Van Bylandt prijkt, geflankeerd door de wapens van de families Van Balveren en Van Verschuer.

Het landgoed Mariënwaerd telt thans drie landhuizen en zeventien boerderijen; het landgoed is niet minder dan 40 rijksmonumenten rijk, waaronder hofsteden, hooibergen en vloedschuren. Het terrein is rijk aan prachtig geboomte, soms zelfs eeuwenoud: notenbomen en platanen, eiken en beuken; grotere en kleinere lanen wisselen elkaar

af en ook de kooiplassen, dijken, boomgaarden en bossen, maken van het landgoed een belangrijk natuurgebied is.

Het landgoed is één van de weinige landgoederen in Nederland met een substantieel bosoppervlak op vruchtbare rivierklei.

Van oudsher maakte landbouw deel uit van oude landgoederen, zeker op het omvangrijke Mariënwaerdt. Op het landgoed bevindt zich een groot gemengd agrarisch bedrijf met biologische akkerbouw, vruchtenteelt en melk- en slachtveehouderij, dit alles met respect voor de ruimtelijke en culturele integriteit van deze mooie landelijke omgeving – voor ‘intensieve veehouderij’, legbatterijen en dergelijke gruwelen is hier geen plaats!

Naarmate de jaren vorderen worden er in eigen beheer steeds meer initiatieven ontplooid die bijdragen aan een verantwoorde exploitatie van het landgoed, zoals een Landgoedwinkel in het voormalige koetshuis en de jaarlijkse Landgoedfair, die vele tienduizenden bezoekers aantrekt. Ook worden bijgebouwen verhuurd ten behoeve van besloten (en in dergelijke omgevingen passende) bijeenkomsten en bed & breakfast, worden er tal van hoogwaardige landgoeddelicatessen geproduceerd – zoals jams, chutneys, koekjes en kazen - en is er in een hofstede zelfs een pannenkoekenhuis met een toeristische informatiepost ondergebracht.

Met deze en de vele andere inspanningen die de leden van de familie Van Verschuer en de medewerkers van dit landgoed zich getroosten kan het bloeiende Mariënwaerdt als uniek particulier eigendom in stand worden gehouden en zodoende behouden blijven voor het nageslacht. Waarvoor niets dan lof en hulde! Zie voor meer informatie: www.marienwaerdt.nl.

HEERLIJKHEID MARIËNWAERDT

© Stichting Landgoedvrienden, november 2012
Redactie: Olivier Mertens